

Aspectes lèxics de la numismàtica catalana: “incusa”, “poder lliurador” i “pugesa”

XAVIER SANAHUJA ANGUERA*

La precisió del llenguatge és una virtut molt valuosa a l'hora de fer recerca històrica. Sempre hi ha mots i conceptes que cal aclarir i, si cal, matisar o reconsiderar. També pot ser enriquidor conèixer l'etimologia d'alguns mots.

INCÚS, INCUSA

Fa uns pocs anys, vaig escoltar com una reconeguda especialista en numismàtica europea es queixava que els catalans, com en tantes altres ocasions que ens inventem conceptes falsos o tergiversats, utilitzem la paraula “incusa” de manera inapropiada. Segons ella, a Europa hi ha un mot correcte per a designar una moneda fabricada amb un sol encuny i una planxa de metall molt prima, de manera que l'empremta de l'anvers queda visible en negatiu al revers: aquest mot hauria de ser l'adjectiu “bracteada” i no pas “incusa”. Em va semblar interessant investigar la idoneïtat d'aquest retret.

És cert que l'adjectiu “bracteate” és utilitzat sistemàticament a Alemanya, d'on és originari, i usualment utilitzat a França, a Itàlia i a Anglaterra per a designar el que aquí coneixem com a “incús”. Però aquest ús real no es reflecteix en els diccionaris normatius d'aquestes llengües, excepte en el cas francès, que relaciona estretament els dos conceptes. Així, el *Dictionnaire de l'Académie Française* (9a edició, en curs actual)¹ repertoria:

Bractéate: adj. XVIIIe siècle. Dérivé savant du latin bractea, « feuille de métal ». NUMISM. Formé d'une mince plaque de métal où l'empreinte est en relief sur la face et en creux sur le revers. Une monnaie bractéate. Subst. Une bractéate, un bijou funéraire ancien de même configuration.

* Doctor en Geografia i Història. Universitat de Barcelona.

1. Vegeu el contingut al web <http://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire/la-9e-edition> (14/11/2018).

Incuse: *adj. f. XVIIe siècle. Emprunté du latin incusa, féminin de incusus, «forgé au marteau, incrusté». NUMISM. Se dit d'une médaille ou d'une monnaie sur laquelle, soit volontairement, soit par accident, on a frappé en creux tout ou partie du type. Une pièce incuse. Subst. Une incuse. Les bractéates sont des incuses.*

En el món anglosaxó, s'utilitza el mot “*bracteate*”, però no pas com a referent d'un sistema de fabricació, sinó com a referent de similitud amb les monedes alemanyes i amb altres objectes antics fets amb làmines primes d'or. L'*Encyclopaedia Britannica* no té una entrada per aquest adjectiu, però el *Dictionary of the English Language* de The American Heritage (5a ed., 2016) sí que la mostra:²

Bracteate: *A thin, coinlike, usually gold medallion or pendant produced especially by Germanic peoples during the early Middle Ages.*

La Wikipedia en anglès confirma aquesta doble atribució, no relacionada amb qüestions tècniques:³

*A **bracteate** (from the Latin bractea, a thin piece of metal) is a flat, thin, single-sided gold medal worn as jewelry that was produced in Northern Europe predominantly during the Migration Period of the Germanic Iron Age (including the Vendel era in Sweden). The term is also used for thin discs, especially in gold, to be sewn onto clothing in the ancient world, as found for example in the ancient Persian Oxus Treasure, and also later silver coins produced in central Europe during the early Middle Ages.*

A Itàlia, “*incùso*” apareix als diccionaris amb un sentit completament diferent del francès. Són incuses les monedes o les cares d'una moneda empremtades amb un encuny que no deixa marques en relleu, sinó en profunditat. El *Dizionario Olivetti* defineix:⁴

Incùso. *Aggettivo. Riferito a monete coniate in alcune città della Magna Grecia verso la metà del VI sec. a. C. che avevano la caratteristica di riprodurre a rovescio in incavo la stessa immagine del diritto.*

2. <https://www.ahdictionary.com/> (14/11/2018).

3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Bracteate> (14/11/2018).

4. <https://www.dizionario-italiano.it/> (14/11/2018).

També defineix el mateix mot el Grande Dizionario Italiano de Gabrielli Aldo, editat per Hoepli:⁵

Incuso. *Agg. NUMIS. Con il conio in incavo anziché in rilievo: moneta incusa.*

L'adjectiu italià “brateatto” només l'he pogut retrobar a la Wikipedia italiana, tot i que limita el seu ús a les monedes d'or i argent:⁶

*Un **brateatto** (dal latino bractea, sottile pezzo di metallo) è una moneta piatta, sottile, battuta su una singola faccia in oro o argento. I bratteati furono prodotti principalmente in Europa centro-settentrionale durante la Tarda antichità e il Medioevo.*

A Espanya, el *Diccionario de la Lengua Española* de la Real Academia de la Lengua deixa molt clar el significat del mot “incuso”, que coincideix amb el que els numismàtics catalans hem utilitzat sempre:⁷

Incuso. *adj. Dicho de una moneda o de una medalla: Que lleva en hueco por una cara el mismo cuño que por la opuesta tiene en relieve.*

La RAE no contempla la paraula “bracteado”. En canvi, la Wikipedia espanyola té una entrada per al mot “bracteato”, que sembla adaptat a partir del concepte anglès:⁸

*Un **bracteato** (del latín bractea, pieza fina de metal) es un tipo de medalla generalmente de oro que se llevaba como ornamento en la Europa del Norte en la edad del hierro germánica, principalmente durante la época de las invasiones bárbaras (incluida la era de Vendel en Suecia). El término se usó también posteriormente para denominar a unas monedas de plata que se fabricaron en Europa central en la primera mitad de la edad media.*

5. http://www.grandidizionari.it/Dizionario_Italiano (14/11/2018).

6. <https://it.wikipedia.org/wiki/Bratteato> (14/11/2018).

7. <http://dle.rae.es> (14/11/2018).

8. <https://es.wikipedia.org/wiki/Bracteato> (14/11/2018).

A Catalunya, el Diccionari de la Llengua Catalana de l'Institut d'Estudis Catalans defineix “bracteada” i “incusa” més o menys segons l'orientació francesa. En el cas del primer mot, la definició es la següent:⁹

Bracteada. [NU] moneda bracteada. Moneda batuda damunt un full metàl·lic molt prim amb un únic encuny de bat, per tant, una sola cara, on el dibuix apareix en relleu.

En el cas de l'adjectiu “incusa”, la definició és errònia i caldria corregir-la o eliminar-la. L'error es deu probablement a una mala traducció d'una edició antiga del *Dictionnaire de l'Académie Française* (DAF, per exemple, la 8a edició, 1932-1935):¹⁰

[Versió del Diec2]: **Incús.** adj. [HIH] [NU] Empremtat d'un sol costat. Una medalla incusa.

[Versió del DAF]: **Incuse.** adj. f. Dont l'un des côtés, ou même les deux, sont gravés en creux en parlant de Médailles. Médaille incuse. On dit quelquefois comme nom Une incuse.

Malgrat la manca de referent correcte al nostre Diec2, el cert és que la definició del mot “incús” en els diccionaris normatius espanyol i francès —en aquest segon cas, compartit amb el mot “bracteate”— coincideix amb l'ús que els numismàtics catalans li hem donat des de temps pretèrits. Joaquim Botet l'usava amb normalitat.¹¹ Però és que el mateix Josep Salat ja l'emprava el 1818.¹²

La resposta a la pregunta inicial és, doncs, que sí, que, com feien Salat i Botet, podem seguir parlant de monedes incuses. Això sí, hauríem de corregir l'entrada “Incús” del Diec2 seguint, per exemple, la definició que surt al *Glossari català de numismàtica* de Miquel de Crusafont:¹³

9. <https://mdlc.iec.cat> (14/11/2018).

10. L'edició de 1932-1935 del DAF també es pot consultar al web <https://academie.atilf.fr/9> (14/11/2018).

11. BOTET SISÓ, Joaquim, *Les monedes catalanes*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, vol. 1, 1908; vol. 2, 1909; vol. 3, 1911.

12. SALAT, Josep, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña, con documentos justificativos*, Barcelona, Antoni Brusi, 2 vols., 1818. Per exemple al parlar de les monedes incuses de Cardona, Lleida, Solsona, o del Comtat d'Urgell, p. 271-300.

13. CRUSAFONT, Miquel de, *Glossari català de numismàtica*, Barcelona, SCEN, 2017, p. 333.

Incús, -a: Aplicat a la moneda, es refereix a les peces batudes sobre planxa fina de metall, generalment llautó o llauna (per bé que, a Alemanya i altres llocs, també se'n feren molts tipus d'argent) i emprant un sol encuny que grava l'anvers, mentre que al revers queda marcat amb el mateix dibuix però en relleus inversos.

1. Landgraviat de Gotha. Bracteada d'argent de Lluís III (1172-1190) (*Classical Numismatic Group, Inc.* <http://www.cngcoins.com>).
2. Comtat d'Urgell. Pugeses incuses de Balaguer (c. 1328); concessió personal d'Alfons el Benigne a Pere Cornelles (*Aureo & Calicó*, 09/02/2017).

PODER LLIURADOR

L'actualment denominat –de forma incorrecta– “Poder *liberatori*” és el nombre màxim de monedes o de bitllets d'un determinat tipus que es poden emprar en un sol pagament. L'autoritat emissora pot establir, per llei o per reglament, el poder *liberatori* d'un tipus determinat de moneda o del conjunt de monedes en circulació. Aquesta definició és molt senzilla però, com que es veu que pertany a un àmbit molt especialitzat i de difícil comprensió –la moneda–, no ha sigut capaç d'introduir-se en cap diccionari acadèmic normatiu de les principals llengües properes a nosaltres. En canvi, els organismes oficials que estan relacionats amb la circulació de la moneda no tenen cap problema en utilitzar el concepte de manera normalitzada.

Per exemple, la pàgina web del Banc d'Espanya¹⁴ defineix així el concepte:

El poder liberatorio de las monedas: Los billetes en euros tienen poder liberatorio ilimitado, es decir, cualquier deuda puede satisfacerse con cualquier cantidad de billetes de cualquier denominación, con independencia de su

14. https://www.bde.es/bde/es/areas/billemone/Publico_general/Monedas_de_euro/liberatorio/El_poder_libera_6fe9baff11bc821.html (10/11/2018).

importe. En cambio, en el caso de las monedas, según lo dispuesto en el artículo 11 del Reglamento (CE) 974/98, excepto la autoridad emisora y las personas expresamente designadas por la legislación nacional, ninguna parte estará obligada a aceptar más de cincuenta monedas en cada pago.

En canvi, continuant a Espanya, el *Diccionario de la Lengua Española de la Real Academia de la Lengua* canvia completament el sentit del concepte:¹⁵

Poder liberatorio = Fuerza liberatoria: *f. Der. Fuerza que legalmente se concede al dinero de curso legal para extinguir las obligaciones.*

El Diccionari espanyol omet la definició monetària i ens ofereix una definició del món del dret que, com és habitual en aquest camp, recargola els mots perquè semblin més incomprensibles per a la gent profana. En realitat, la definició jurídica és semblant a la monetària (les monedes i els bitllets serveixen per pagar deutes) però omet que hi ha un límit que s'imposa a cada espècie monetària. I, de fet, aquesta part és la més important del concepte. Si la definició jurídica de “poder liberatori” fos certa, seria sinònima de “curs legal”. El poder liberatori va més enllà: limita l'ús legal a un cert nombre d'unitats segons l'espècie monetària.

A França, el concepte de *Pouvoir Libératoire* no existeix al *Dictionnaire de la Langue Française* però, des de força edicions enrere, sí que hi podem trobar el concepte “*Liberatoire*” (per exemple, a la 9a ed., actualment en construcció):¹⁶

LIBÉRATOIRE *adj. XVIe siècle. Dérivé de libérer. FINANCES. Qui a pour effet de libérer d'une dette, d'une obligation. Un paiement libératoire. Prélèvement libératoire, impôt prélevé à la source sur le paiement des intérêts des obligations et titres.*

La definició del DLF és financera i segurament és la font de confusió de tot plegat ja que fa derivar “*Liberatoire*” de “*Libérer*” i, per tant, accentua en un pagament el fet que un deute s'alliberi en detriment del fet que unes monedes es lliurin per a saldar el deute. A partir d'aquesta definició, s'entén la traducció que van fer els del *Diccionario* de la RAE.

15. <http://dle.rae.es> (14/11/2018).

16. <http://www.academie-francaise.fr/le-dictionnaire/la-9e-edition> (14/11/2018).

En canvi, sense moure'ns de França, el *Diccionari Larousse* en línia sí que defineix “poder *liberatori*” d’una manera força correcta i sintètica:¹⁷

Pouvoir libérateur: *Somme la plus élevée d’une monnaie dont le débiteur peut exiger l’acceptation par son créancier.*

A Catalunya, algú va veure les definicions acadèmiques francesa i espanyola i va deduir que “*liberatori*” era un gal·licisme o un castellanisme, però també va deduir desencertadament que, com que era un derivat del verb “alliberar”, només podria traduir-se per “alliberador”. Per tant, a cap diccionari català no hi trobem el concepte “poder *liberatori*”, però sí el de “poder alliberador”. De tota manera, el *Diec2* (*Diccionari de la Llengua Catalana de l’Institut d’Estudis Catalans*) no inclou cap de les dues entrades. El *Diccionari de l’Enciclopèdia Catalana* (actualment *Diccionari.cat*) ens ofereix una definició de “poder alliberador” que parteix de la del *Diccionario* de la RAE, però acaba sent desconcertant:¹⁸

Poder alliberador: *ECON, Facultat d’alliberar deutes que les autoritats monetàries concedeixen a determinats tipus de diner.*

El *Diccionari.cat* transporta la definició des de l’àmbit jurídic de la versió espanyola a l’àmbit econòmic, però en lloc d’aclarir el concepte, el fa encara més hermètic. El problema és que els filòlegs autors de les definicions catalanes i espanyoles no coneixien el veritable sentit del concepte i amb prou feines van poder traduir una frase incomprensible. Segurament, l’autor francès que primer va definir “*libératoire*” tampoc no va estar gaire encertat. El concepte ha de derivar del verb “lliurar”, i no pas del verb “alliberar”, perquè el seu subjecte passiu són les monedes o bitllets (que són lliurats) i no pas els deutes (que són alliberats). El poder *liberatori* el tenen les monedes i els bitllets, com bé saben els bancs centrals com l’espanyol.

De fet, potser hauríem de buscar l’origen etimològic de l’expressió en una altra virtut romana: la *Liberalitas*, una deïtat que encarnava la generositat de l’emperador i que era sovint representada duent un comptador de monedes a la mà.

17. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/pouvoir/63206/locution?q=Pouvoir+liberatoi-re#183474> (10/11/2018).

18. <http://www.diccionari.cat/lexicx.jsp?GECART=0106118> (14/11/2018).

3

4

La *Libertas*, allibera; la *Liberalitas*, lliura.

3. La *Libertas* romana representada en un denari de Sever Alexandre (222-235 dC); du a les mans una cornucòpia i un pili o capell frigi (*Tauler & Fau*, 20/02/2018).
4. La *Liberalitas* romana representada en el revers d'un auri de Septimi Sever (193-211 dC); du a les mans una cornucòpia i un comptador de monedes (*Triton V*, 15/01/ 2002).

No vull entossudir-me en la genuïnitat del mot “*liberatori*”. És cert que jo no he trobat l'ús prou reculat d'aquest mot per no suposar-lo un calc del francès o de l'espanyol. Però en cap cas podem parlar de “poder alliberador”. Hauríem de parlar de “poder lliurador”. Aquest és el concepte correcte i és prou genuí com per retrocedir al segle XIV i trobar una font que ens el validi:

“... que la Magestat del Senyor Rey sie suplicada que **dels diners a sa Altesa liurats o liuradors** per los deputats e concell qui en los dies passats foren destinats per al socors de la vila de Cervera, face contents Menant de Beamunt, Bertran Darmendaris e altres qui demanen pagua...”. Guerra de Cervera, 19 de març de 1464.¹⁹

Lliurador = dit d'allò que haurà de ser lliurat; **Poder lliurador** = fins on arriba la capacitat d'allò que ha de ser lliurat, per exemple, fins a quina quantitat o fins a quin valor poden ser lliurats (uns bitllets o unes monedes). Ara sí que rutlla l'expressió.

19. Font: *Vocabulari de la llengua catalana medieval de Lluís Faraudo de Saint-Germain* (en construcció), en línia a: <https://www.iec.cat/faraudo/> (10/11/2018).

PUGESA

No hi ha cap dubte de la correcció de la paraula “pugesà”. A Catalunya, una pugesa és una fracció d’un quart del diner de compte, o bé una moneda que tingui aquest valor circulatori, especialment les fabricades a Lleida entre poc abans del 1300 i part del segle XVI.²⁰ En aquest cas, el que és interessant és investigar el seu origen i deslligar-lo de la seva fama lleidatana, que va ser molt posterior a la introducció del mot a Catalunya i a la Península Ibèrica, durant el primer quart del segle XIII.²¹

D’entrada cal dir que l’etimologia del mot “pugesà” ha hagut de patir força interpretacions esotèriques al llarg del segle XX. Per exemple, Felip Mateu Llopis feia derivar el mot “pugesà” de *picta* o *pictaviensis*.²² Tarragó,²³ seguint les indicacions de Pleyan,²⁴ que al seu torn les havia tret del *Diccionario Etimológico* de Roque Barcia, feia derivar el mateix mot de pui, una suposada moneda de coure que afirmava circular a Àsia i feia retrocedir la denominació a l’època de la batalla de Poitiers (732), importada per guerrers siris, perses o egipcis.

De fet, el mot i el valor monetari conseqüent no existien durant els primers segles d’implantació dels sistemes metrològics i monetaris de Carlemany (794 dC) i Offa (770 dC).²⁵ No hi havia cap denominació per a una moneda d’un quart de diner, principalment perquè no sembla que es fabriqués cap moneda d’aquest valor abans del segle XII a cap territori de l’Europa Occidental. A mitjan segle XI, la moneda pugesa era únicament la pròpia del bisbat del Puei (Alvèrnia, actualment Le Puy-en-Velay),²⁶ la qual era valorada per la meitat del que valien altres monedes d’èxit de l’entorn francès (els diners del Poitou, de Charentes, de Le Mans, de Valença, de Melgueil). Poc després, el seu valor encara fou abaixat a la quarta part del que valien les altres, i aquest fet fou el causant de l’assimilació del valor (quart de diner) amb el nom (pugesà) i la seva conseqüent popularització més enllà dels límits territorials propis.²⁷ De fet, el mot es popularitzà fins al punt que algunes monedes encunyades pels estats croats de l’Orient llatí

20. Vegeu per exemple, una definició semblant a: CRUSAFONT, Miquel de, *Glossari català...*, op. cit., p. 496.

21. Sense comptar les imatges, el text que segueix forma part íntegrament de la meua tesi doctoral, publicada en línia a: <http://hdl.handle.net/10803/119328>.

22. MATEU LLOPIS, F., *Glosario hispánico de numismática*, Barcelona, CSIC, 1956.

23. TARRAGÓ PLEYÁN, J. A., *La moneda “pugesà” de Lleida*, Lleida, Institut d’Estudis Ilerdencs, 1977 [però enllestí el 1936], p. 14.

24. PLEYAN DE PORTA, J., *Apuntes de historia de Lérida*, Lleida, Imp. de Carruez, 1873; *La numismática ilerdanesa*, Lleida, 1885 [inèdit, citat per Tarragó (1936)].

25. GRIERSON, PHILIP, *Coins of Medieval Europe*, Londres, Seaby, 1991, p. 34-37.

26. El nom de la qual, però, no va aparèixer escrit a les monedes fins molt més tard, durant el segle XIV, duent la llegenda occitana “Poiesa del Puei” (POEY D’AVANT, F., *Monnaies féodales françaises*, París, 1858-1862, 4 vols., lám. XXXIX-5).

27. AMANDRY, Michel (Dir.), *Dictionnaire de numismatique*, Larousse, París, 1987; BOMPAIRE, Marc, i DUMAS, Françoise, *Numismatique médiévale: monnaies et documents d’origine française*, Turnhout, Brepols, 2000, p. 315.

van acabar per dur inscrit aquest mot com a marca de valor. És el cas de les pugeses de Jerusalem d'Enric de Xampanya (1192-1197).²⁸ Al segle següent, altres emissions monetàries efectuades a Poitiers (comtat de Poitou) van ser valorades en un quart de diner tornès. La moneda de Poitiers era coneguda amb la denominació de moneda "picta" o "pita" (abreviatura de *pictaviensis*) i, de resultes del seu valor de canvi, el mot va passar a ser un sinònim del mot pugesa, és a dir, d'una moneda de valor d'un quart de diner.²⁹ L'existència de pites i pugeses encara va provocar una altra confusió historiogràfica: Enrique Mut,³⁰ seguint Villanueva,³¹ creia que la moneda "pita" era l'emprada a Aragó, mentre que la "pugesa" era la de Lleida.

A altres parts d'Europa, les primeres monedes d'un quart de diner també es van començar a fabricar el segle XIII, arran de la modernització i progressiva necessitat de moneda assenyalada anteriorment. Així, a Anglaterra, aquestes petites monedes reberen el nom de *farthing*, essent encunyades des del regnat d'Eduard I (1272-1302). A Castella i a Catalunya, el nom popular emprat per a designar les monedes de quart de diner fou el de *pujesa* i pugesa, respectivament.³²

Cal advertir que, si bé és cert que en català i castellà s'utilitzava el mot pugesa per a designar popularment les monedes de valor d'un quart de diner, en els documents en llatí la traducció usada era diferent. En llatí, la moneda pugesa no era la moneda *podienne* o *podiensis* (del Puei),³³ com hauria d'haver estat, sinó *picta*, *pictavia* o *pictaviensis* (de Poitiers).³⁴ És a dir, els dos mots que designaven monedes d'un quart de diner a Occitània i França es van importar a Catalunya, però l'un va passar al registre popular, mentre que l'altre va passar al registre culte.³⁵ És curiós, però, que no tinguem notícia de troballes signifi-

28. MALLOY, Alex G., PRESTON, IRENE FRALEY, i SELTMAN, Arthur J.; juntament amb BERMAN, Allen G. (Ed.), *Coins of the Crusader States*, Attic Books Ltd., Nova York, 1994.

29. AMANDRY, Michel (Dir.), *Dictionnaire de numismatique*, op. cit., p. 460-461.

30. MUT REMOLÀ, E., *La vida econòmica de Lérida de 1150 a 1500*, Lleida, IEI, 1956, p. 156.

31. VILLANUEVA ASTENGO, J., *Viage literario a las iglesias de España*, Madrid i València, toms V a XX [Catalunya], 1806 a 1852.

32. Per a Castella cal llegir Antonio Roma (Roma Valdés, A., *Moneda y sistemas monetarios en Castilla y en León durante la Edad Media (1087-1366)*, Barcelona-Madrid, ANE, 2000, p. 199-200; *Emisiones monetarias leonesas y castellanas de la Edad Media*, [Santiago de Compostela], Morabetino.es, 2010, p. 235-236); en canvi, el recent *Diccionario de numismática* del Ministerio de Cultura (ALFARO ASINS, C., MARCOS ALONSO, C., OTERO MORÁN, P., I GRAÑEDA MIÑÓN, P., *Diccionario de numismática*, Ministerio de Cultura, Madrid, 2009, p. 151) ignora incomprensiblement l'existència de pugeses castellanes.

33. Com existeix la "Via Podienne", que és la via del camí de Sant Jaume que transcorre entre el Puei i Roncesvalles (vegeu la pàgina web oficial del *Camino de Santiago*: www.webmii.es).

34. Però cal no confondre aquest ús general del mot *picta* o *pictavia* com a sinònim de quart de diner, amb la llegenda que duen els *cornados* castellans d'imitació batuts per Aimeric de Poitiers, comte del Valentínès i del Diès (1345-1374). Aquests *cornados* duen la llegenda A DE PICTAVIA COM ("el comte Aimeric de Poitiers"), però no són monedes d'aquest valor circulatori (SANAHUJA, X., i ROMA, A., "SANTA ORSA / ADEPCTAVIA COM. Imitaciones de moneda castellana por los condes de Valence y Die en el siglo XIV", *Numisma* 251, Madrid, 2007, p. 261-274).

35. Per exemple vegeu el document on Alfons el Benigne concedeix llicència a Pere de Cornelles per a fabricar pugeses, l'any 1328, on surt escrit: "*monetam pictarum, sive pugeses*" (BOTET SISÓ, J., *Les monedes catalanes*, op. cit., vol. 3, 1911, doc. XXI).

catives de monedes del Puei ni a Castella, ni a Catalunya, malgrat la circulació coneguda de monedes de poc valor d'altres estats occitans, com Arle o Viviers. És curiós també que a Occitània el nom més usual per a designar les monedes d'un quart de diner no era el de *puges*, sinó el de *picta* o *pita*.³⁶ D'aquestes dues curiositats es dedueix que la importació del nom i del concepte pugesa no es produí fent circular monedes efectives importades del Puei, sinó per alguna altra via diferent a la de l'ús quotidià com, per exemple, la popularització del mot a nivell internacional gràcies al seu ús en els territoris orientals ocupats pels croats. Per tant, no és gens probable una relació causal com l'esmentada per Josep Carles Balasch³⁷ arran d'una informació de Jordi Bolòs: "Era un costum fortament arrelat en aquella època la peregrinació als santuaris i, entre ells, a l'occità de Lo Puèg,³⁸ on va poder iniciar-se un intercanvi cultural que afavoriria l'arribada del concepte del divisor monetari occità a les terres de Lleida".

A Castella, l'única emissió coneguda de pugeses efectives fou el 1281, en temps d'Alfons X. De tota manera, l'ús del mot pugesa a Castella sembla molt anterior. Segons Joan Coromines, la primera referència literària d'aquest mot es remunta a l'any 1255.³⁹ A Catalunya, el mot *puges* també és documentat abans de les primeres encunyacions lleidatanes de finals del segle: el DCVB no assenyalava cap ús documental en llengua catalana anterior a 1283,⁴⁰ però Ignasi Puig i Miquel de Crusafont⁴¹ confirmen molts exemples de l'expressió "tants diners menys pugesa" que apareixen al *Llibre de lleudes de Barcelona i Mediona*, des de 1222.⁴² D'igual manera, l'ús del mot "pugesal", com a fracció de compte equivalent a una quart part d'un diner, ja el trobem documentat des del primer quart del segle XIII. L'ús el retrobem en unes fórmules notariales estandarditzades que diuen "*ad rationem pugesimalium*", i que fan referència a un interès monetari del 25% (pugeses per diner). Es coneixen mencions d'aquesta fórmula en documents adreçats als comtats de Girona i Besalú, des del 1229,⁴³ i encara abans, el 1228, dins del *Llibre de privilegis, estatuts i ordinacions de la ciutat de Lleida*,⁴⁴ en els quals es prohibeix aquest interès considerat usurer.

36. BOMPAIRE, Marc, i DUMAS, Françoise, *Numismatique médiévale*, op. cit., p. 292.

37. BALASCH, J. C., *Catàleg de les pugeses de Lleida. Moneda fraccionària de la ciutat entre els segles XIII i XVI*, Lleida, 2005, p. 19.

38. BOLÒS MASCLANS, J., *Catalunya medieval*, Barcelona, Pòrtic, 2000.

39. Concretament a l'obra *Milagros de Nuestra Señora*, de Gonzalo de Berceo (COROMINES, J., *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, vol. III, Madrid, Gredos, 1954, p. 914).

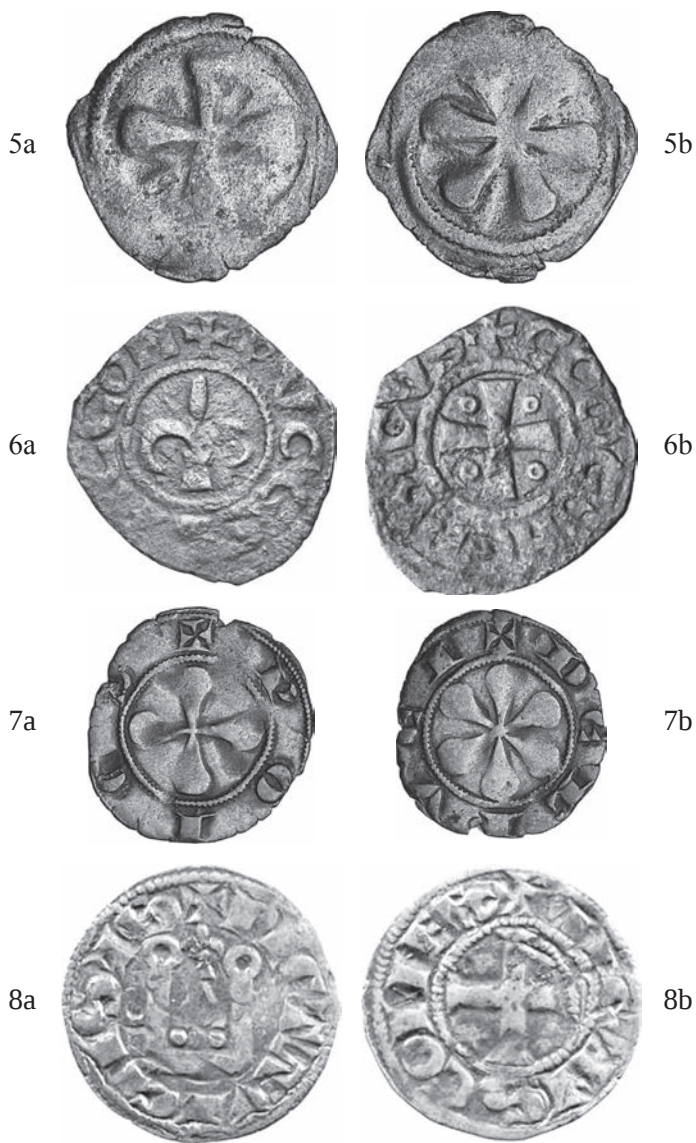
40. Es tracta del *Capbreu de Ribes*, transcrit dins la *Revue des Langues Romaines*, vol. III, Montpellier, p. 44-60.

41. PUIG, I., i CRUSAFONT SABATER, M. de, "Classificació de la moneda pugesa de Lleida a través de l'anàlisi paleogràfica (s. XIII-XVI)", a *Acta Numismàtica II*, Barcelona, 1981, p. 144.

42. Arxiu de la Catedral de Barcelona, *Llibre de lleudes de Barcelona i Mediona*, Llibre I de privilegis, f. 1-16.

43. RIERA SANS, J., "The regulations of James I concerning the Jewish moneylenders: a preliminary report", *Imago Temporis. Medium Aevum* iv, 2010, Universitat de Lleida, Lleida, p. 263-285.

44. TARRAGÓ PLEYÁN, J. A., *La moneda "puges"*, op. cit., p. 55 i doc. I.

Pugeses i pites medievals (ampliades al doble)

5. Bisbat del Puei. Diner anònim, origen del mot “pugesà” (c. 1180-c.1280)
(*Monnaies d’Antan. Laurent Fabre, numismate.* <http://www.monnaiesdantan.com>)
6. Regne de Jerusalem. Enric, comte de Xampanya (1192-1197). Pugesà amb llegenda d’anvers PVGES D’ACCON (que es tradueix per Pugesà d’Acre)
(*Classical Numismatic Group, Inc.* <http://www.cngcoins.com>).
7. Bisbat del Puei. Pugesà (segles XIII-XIV) amb llegendes occitanes +POIES / +DEL PUEI
(*Monnaies d’Antan. Laurent Fabre, numismate.* <http://www.monnaiesdantan.com>).
8. Comtat de Poitiers. Diner picta d’Alfons de França (1241-1271), origen dels mot “pita” i “picta”, amb llegenda de revers +PICTAVIENSIS (*iNumis.* <http://www.iNumis.com>).